

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešseiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zając OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8

Rengiant tarptautinę parodą, skirtą 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijai ir jos epochai, neišvengiamai susiduriama su galybe problemų. Šios problemos susijusios ne tik su istorinių artefaktų paieškomis, jų atranka ar eksponavimo būdo pasirinkimu, bet ir su tuo, kad tokio turinio paroda siekiama plačiau visuomenei pristatyti ypač sudėtingą XVIII amžiaus antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos visuomenės pasaulį, kupiną hegeliškos dialektikos: modernizacija prieš stagnaciją, pakilimas prieš nuopuolį, idealizmas prieš pragmatiškumą, naivumas prieš *realpolitik*, o laisvė – prieš vergiją. Tokia gausa prieštaravimų komplikuoja parodos organizatorių siekį pateikti lankytojui bendrą, visa apibendrinantį epochos vaizdinį. Tad nenuostabu, jog pasitinkant 230-ąsias 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos ir 1791 m. spalio 20 d. Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo įstatymo priėmimo metines šios užduoties ėmėsi Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų muziejininkai privalėjo įveikti ne vieną iššūkį bei surasti būdą, kaip sudėtingą XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos epochą atskleisti lankytojui. Bendradarbiaujant Lietuvos ir Lenkijos kultūrinėms institucijoms, skolinusioms epochai atskleisti svarbius eksponatus, šiuos iššūkius pavyko įveikti. 2021 m. spalio 20 d. Valdovų rūmų muziejuje buvo ne tik atidaryta tarptautinė paroda „Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje“, bet ir surengta tarptautinė mokslinė konferencija „Tėvynės laisvės aušra“ – 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Genezė. Turinys. Reikšmė“. Ir parodą, ir konferenciją globojo Lietuvos ir Lenkijos valstybių vadovai – prezidentai Gitanas Nausėda ir Andrzejus Duda. Parodą vainikavo Valdovų rūmų muziejaus išleistas solidus katalogas.

Kaip ir dera tarptautinę parodą pristatančiam katalogui, jis pradėdamas parodos globėjų sveikinimo kalbomis. Leidinyje publikuotos abiejų šalių vadovų kalbos ne tik liudija ilgametį Lenkijos ir Lietuvos bendradarbiavimą, pabrėžia šiandienos iššūkius, nužymi politikos gaires, bet ir akcentuoja Konstitucijos reikšmę tiek XVIII a. Abiejų Tautų Respublikos, tiek šių dienų Lenkijos ir Lietuvos visuomenei. Lietuvos Respublikos Prezidento Gitano Nausėdos sveikinimo žodyje akcentuojama Konstitucijos svarba abiejų šalių konstitucinės teisės istorijoje, pažymima, kad

bendra praeitis įkvepia naujoms idėjoms ir ateities darbams, o kartu pastebima, kad Lietuvos visuomenėje dar nėra iki galo suprasta ir įvertinta tai, „kokį ryškų intelektualinį pėdsaką paliko šie dokumentai“. Lenkijos Respublikos Prezidento Andrzejaus Dudos kalboje greta akcentuoto siekio ant bendros istorijos pamatų kurti sėkmingą ateitį, pažymima, kad Gegužės 3 d. konstitucijos didybę pirmiausia lėmė anuomet novatoriški principai, kuriais ji buvo grindžiama, – tautos valia kaip valdžios teisėtumo šaltinis, teisės galia ir pagarba daugiametei visų piliečių formuojamai politinės tautos kultūrinei tapatybei.

Katalogą pristatančiame Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų direktoriaus Vydo Dolinsko įvadiniam straipsnyje aptariama parodos koncepcija, pabrėžianti būtinybę Gegužės 3 d. konstituciją įsisąmoninti kaip naują paradigmą Lietuvos istorijos lūžį. V. Dolinskas siūlo atsisakyti lietuvių istorinėje sąmonėje įsigalėjusio ir iki šių dienų juntamo Gegužės 3 d. konstitucijos traktavimo kaip „svetimo“ dokumento, neigiamai veikusio Lietuvos valstybingumą, ir priimti šį teisės aktą kaip savo istorijos dalį. Įvadiniam straipsnyje taip pat pabrėžiama, kad pirmą kartą Lietuvoje surengta tokio plataus masto paroda, skirta 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijai, ir yra žingsnis, raginantis reikšmingiau permąstyti visą XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos epochą.

Parodos kuratorė, daugelio parodos tekstų autorė bei katalogo sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė įvadinėje studijoje tokiu pačiu pavadinimu kaip ir paroda „Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje“, supažindina skaitytoją su XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos istorijos kontekstais. Nors pateikiama medžiaga stipriai susieta su parodos koncepcija, šis skyrius savo turinio atžvilgiu išsamiai atskleidžia visą tuometinę epochą.

Antroji katalogo dalis skirta parodos eksponatams pristatyti. Kataloge išsamiai aprašoma daugiau nei 200 eksponatų iš 42 Lietuvos ir Lenkijos atminties institucijų: muziejų, archyvų, bibliotekų, bažnyčių, vienuolynų bei fondų, taip pat privačių kolekcijų. Katalogo, kaip ir parodos, naratyvas konstruojamas per to meto iškiliausių asmenybių portretus bei svarbiausius autentiškus dokumentus. Pasakojimas padalintas į septynias dalis: pirmojoje dalyje „Valdovas ir tauta“ pristatomas Stanislovo Augusto išrinkimo Abiejų Tautų Respublikos valdovu kontekstas ir jo valdymo ypatumai; antrojoje „Tėvynės labui“ apžvelgiamas Apšvietos idėjų subrandintas Lietuvos ir Lenkijos visuomenės siekis reformuoti ir stiprinti valstybę; trečioji skirta Ketverių metų seimui (1788–1792); ketvirtoji, pavadinta „Švelnioji revoliucija“, pristato Konstitucijos turinį; penktojoje „Konstitucija ir Lietuva“ atkleidžiama Konstitucijos recepcija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje; šeštojoje „Tarp išdavystės ir lojalumo“ apžvelgiama Konstitucijos sunaikinimo istorija; paskutiniojoje dalyje „Kova už laisvę“ pristatomos 1794 m. kovos už Konstitucijos idėjas ir jos atmintį XIX amžiuje. Nors koncepcijoje dominuoja

chronologiniai pjūviai, tačiau dažnai tos nubrėžtos ribos nublanksta dėl istorinių asmenybių gyvenimo būties sudėtingumo – skirtingais etapais ta pati istorinė asmenybė dažnai galėjo stovėti skirtingose barikadų pusėse. Todėl nenuostabu, kad tarp kataloge aptartų parodos eksponatų dominuoja Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir visos Abiejų Tautų Respublikos istorinių asmenybių – valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio, didikų Adomo Kazimiero Čartoriskio, Karolio Stanislovo Radvilos, Mykolo Kazimiero Oginskio, Mykolo Kleopo Oginskio, Ignoto Jokūbo Masalskio, Kazimiero Nestoro Sapiegos, Aleksandro Mykolo Sapiegos, Pranciškaus Sapiegos, Pranciškaus Ksavero Branickio, Tomo Adomo Ostrovskio ir kitų didikų portretai bei jų biografiniai pasakojimai. Juos papildo Lietuvos bajorų, tiek palaikiusių Konstituciją, tiek ją kritikavusių, portretai ir biogramos, pristatančios šių asmenų įtaką epochai.

Kataloge gausu ne tik meninių kūrinių, bet ir geros kokybės įvairiausių dokumentų, žemėlapių faksimilių, kurios vertingos ne tik istorijos mėgėjams, bet ir tyrėjams. Ypač įdomi katalogo skyriaus dalis „Švelnioji revoliucija“, kurioje galime rasti paveikslus, vaizduojančius ne tik istorines asmenybes, bet ir karius, valstiečius, miestą ir miestiečius. Kataloge esančios aukštos kokybės karabelių, medalių, kontušo juostų, Turgelių bažnyčios varpo ir kitų vertybių nuotraukos supažindina skaitytoją su epochos materialiniu paveldu. Visa tai leidžia atrūkti nuo politinės epochos istorijos bei truputį priartėti prie to meto visuomenės ir tokiu būdu dar giliau susipažinti su Gegužės 3-iosios konstitucijos epocha.

Ypač pagirtinas sprendimas kataloge tekstą pateikti trimis kalbomis – lietuvių, lenkų ir anglų. Būtent dėl vertimo į anglų kalbą katalogas tampa prieinamas labai plačiai auditorijai, kuri gali susipažinti su Abiejų Tautų Respublikos istorija, dažnai paskęstančia XVIII a. Vakarų Europos įvykiuose.

Tomas Vaitkus

Vilniaus universitetas, Nacionalinis muziejus
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai